

ANLATIMIN İKİ HALİ:

BAĞLI SÖZCE

KOPMUŞ SÖZCE

Rıza FİLİZOK

Bilindiği gibi “**cümle**” ve “**sözce**” kavramları günümüzde farklı şeyleri ifade etmektedir. Cümle, dil bilgisine ait bir terim; sözce, “Sözceleme Dil bilimi”ne ait bir terimdir.

“Cümle” sözün üretim anı düşünülmeden, yani üretim anı hesaba katılmadan sadece sentaksa göre (özne, nesne, yüklem) tanımlanmış bir birimdir. Cümlenin anlamı, kelimelerin anlamlarına bağlıdır. Bir sözcenin anlamı ise biçimi ne olursa olsun, zaman, yer ve kişiye bağlı olarak değişir. Sözcenin anlamını, sözcelemenin şartları ve bildirişim hali belirler.

Bir konuşmacı tarafından üretilen sözlü ve yazılı her türlü mesaja sözce denir. Sözceleme ise sözcenin yaratıldığı bağlamdır ve yaratılma sürecinin bütün unsurlarını ifade eder. Sözceleme, bir sözcenin, yani mesajın belli bir zaman ve mekan içinde üretiliştir. Sözceleme haline (situation d'énonciation) bağlı göndermeler, şahıs belirticileri, zaman ve mekan belirticileri, duygu ve hüküm belirticileri tarafından sözceye yansıtılır. Yani her sözce yaratılış anının izlerini taşır: Konuşurken “Bunu değil, şunu istiyorum” dediğimizde, dinleyici ne istediğimizi sözümüzden değil, parmağımızla göstermemizden ve o an orada bulunan nesnelere anlar.

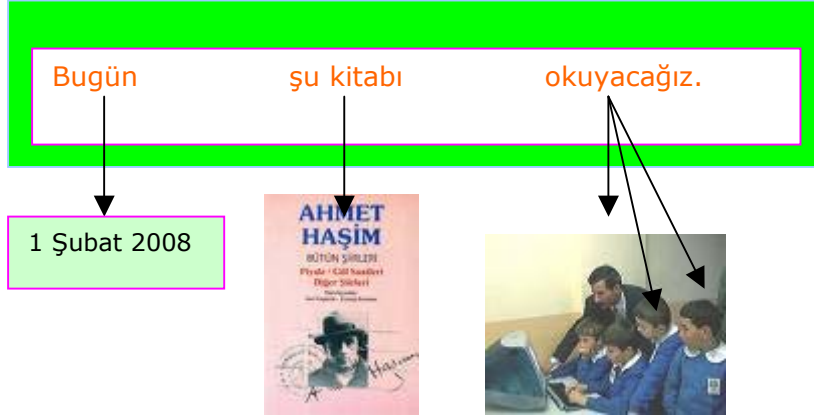
Her bildirişimde, sözlü bildirişimde de yazılı bildirişimde de bir sözce ve bir sözceleme bulunur. Sözce, dilbilimsel bir üründür, yani söylenmiş söz yahut yazılmış metindir. Buna karşılık, sözceleme, dilbilimsel bir iştir. Sözceyi tekrar üretmek mümkündür, fakat sözceleme anı tekrar üretilemez.

Kısaca sözce (**énoncé**), bir söyleme aktı esnasında, belli bir hal içinde, konuşucunun ürettiği söz olarak tanımlanır. Sözlü ve yazılı ifadelerde iki tip sözce ile karşılaşırız:

- 1) Sözcemele anına **bağlı sözcce** (énoncé ancré)
- 2) Sözcemele anından **kopmuş sözcce** (énoncé coupé)

BAĞLI SÖZCE:

Söyleyen ve dinleyen aynı sözcemele anı içinde bulunuyorsa, bu şartlarda söylenen sözcce “bağlı sözcce” adı verilir. Bu sözcelerde konuşulan ana ve yere doğrudan göndermeler vardır:

Bu sözcede “bugün” sözcü içinde bulunulan tarihe gönderme yapmaktadır. Buna karşılık, mesela bir hikayenin “bugün” sözcüyle başladığını düşünelim: Öyle bir durumda “bugün” anlatıcının anlatımı yaptığı tarihi ifade edecektir. “Şu kitap” sözcü belirli bir bağlamda belirli bir kitabı ifade eder. Buna karşılık bir hikayede “bu kitap” sözcü bulunursa bu, bir nesneye değil, metinde daha önce anılan bir isme göndermede bulunur, o ismi gösterir.

Diyaloglardaki sözcce, karşılıklı konuşmalar, bağlı sözcelerdir. Tiyatro eseri, roman gibi hayalî metinlerde de bu tip sözcce vardır.

Bağlı sözcelerde sözcemele anının belirtileri bulunur ve bu belirtileri sadece konuşmaya katılanlar anlar: Mesela “Şunu ver.” sözcüyle ne istendiğini, ancak orada bulunanlar anlar. Bağlı sözcelerde cümlelerin zaman değeri, içinde bulunulan ana göre tanzim edilir: İçinde bulunulan an, şimdiki zaman merkez alınır, diğer zamanlar bu ana göre ayarlanır:

Örnek:

- **Dün gönderdiğin kitabı okudum, yarın sana geri vereceğim.**

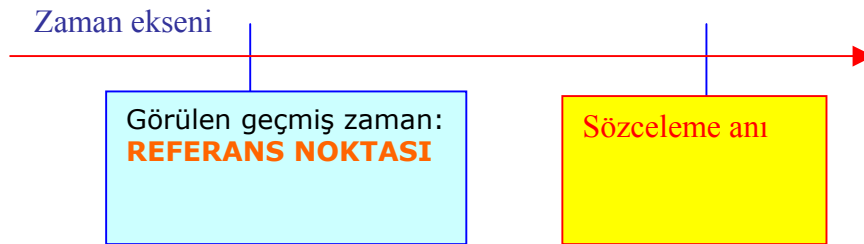
Örnek cümlemizdeki “dün” ve “yarın” sözleri, anlamını “2 Şubat 2008” den alır. (Halbuki **kopmuş sözc**ede belli bir tarihten sonraki güne “yarın” denilemez, “ertesi gün” denilebilir.)

Bağlı sözcenin başlıca belirtileri şunlardır:

- 1) Anlatıyı ifade eden ve birinci tekil şahıs zamiri olan “**ben**”in kullanılması.
- 2) Dinleyiciyi ifade eden ve ikinci tekil şahıs zamiri olan “**sen**”in kullanılması.
- 3) “**Bu, bunlar**” gibi ifadeler, konuşma anında orada mevcut olan ve işaret edilen bir nesneyi gösterir. Yani işaret etme kelimeleri, gösterme kelimeleri (deiktik ifadeler) çok kullanılır ve bunlar sözceme haline göndermede bulunur.
- 4) Anlatımda zaman ifadesi için “**dün-bugün-yarın**” eksenini kullanılır.
- 5) Şimdiki zaman, görülen geçmiş zaman, gelecek zaman kullanımını daha çoktur.

KOPMUŞ SÖZCE:

Üretildiği anın hiçbir belirtisini taşımayan sözceye, kopmuş sözc denir. Bu tip sözceler, genellikle üçüncü şahıs ağzından anlatılan hikâyelerde görülür. Böyle hikâyelerde genellikle “görülen geçmiş zaman, yani di’li geçmiş zaman” kullanılır. Görülen geçmiş zaman, bu metinlerde zamanın “referans noktası”dır, yani diğer zamanlar, bu zaman merkez alınarak düzenlenir. Anlatanın içinde bulunduğu şimdiki zaman ile anlattığı şeyin zamanların ilişkisi yoktur, bu iki zaman birbirinden kopuktur. Bunun anlamı şudur: Bağlı sözcde sözde yer alan bütün zamanlar, konuşma anının yani şimdiki zamanın öncesini yahut sonrasını ifade eder. Referans noktası, şimdiki zamandır. Buna karşılık **kopmuş sözc**ede hareket noktası **görülen geçmiş zaman**, yani di’li geçmiş zamandır:

Kopmuş sözcce ‘ye örnek: “28 Mayıs 1453’te büyük çarpışmalar oldu. Ertesi gün ordu, İstanbul’a girdi.”

Kopmuş sözcenin başlıca belirtileri şunlardır:

- 1) **Üçüncü şahıs** ağızından anlatım,
- 2) Bu metinlerde “**Bu, bunlar**” gibi ifadeler, konuşma anında orada mevcut olan bir nesneyi değil, anlatımda daha önce geçmiş olan bir şeyi gösterir.
- 3) Anlatımda, zaman ifadesi için “**o gün-ertesi gün- daha önce**” gibi kelimeler kullanılır.
- 4) Kullanılan başlıca fiil zamanları, görülen geçmiş zaman, şimdiki zamanın hikayesi, gelecek zamanın hikayesidir.

Bağlı ve kopmuş sözcelerin aynı metinde bir arada da bulunabileceğini unutmamak gerekir.

© ege-edebiyat.org